

Stappenplan

Ter beoordeling van onrechtmatigheid en eigen schuld in het kader van de artikelen 6:162 en 6:101 BW

Wettelijke aansprakelijkheid

Aansprakelijkheid kan voortvloeien uit de wet of uit een overeenkomst. Dit stappenplan beperkt zich tot de aansprakelijkheid uit de wet, zoals die met name te vinden is in titel 3 van boek 6 van het Burgerlijk Wetboek. Hoewel ook op andere plaatsen in het Burgerlijk Wetboek of in bijzondere wetten regels voor aansprakelijkheid zijn opgenomen, worden hier slechts de hoofdlijnen van de onrechtmatige daad behandeld.

Toelichting

Bij de behandeling van een aansprakelijkheidsclaim op basis van artikel 6:162 BW (e.v.) moeten de volgende stappen worden genomen:

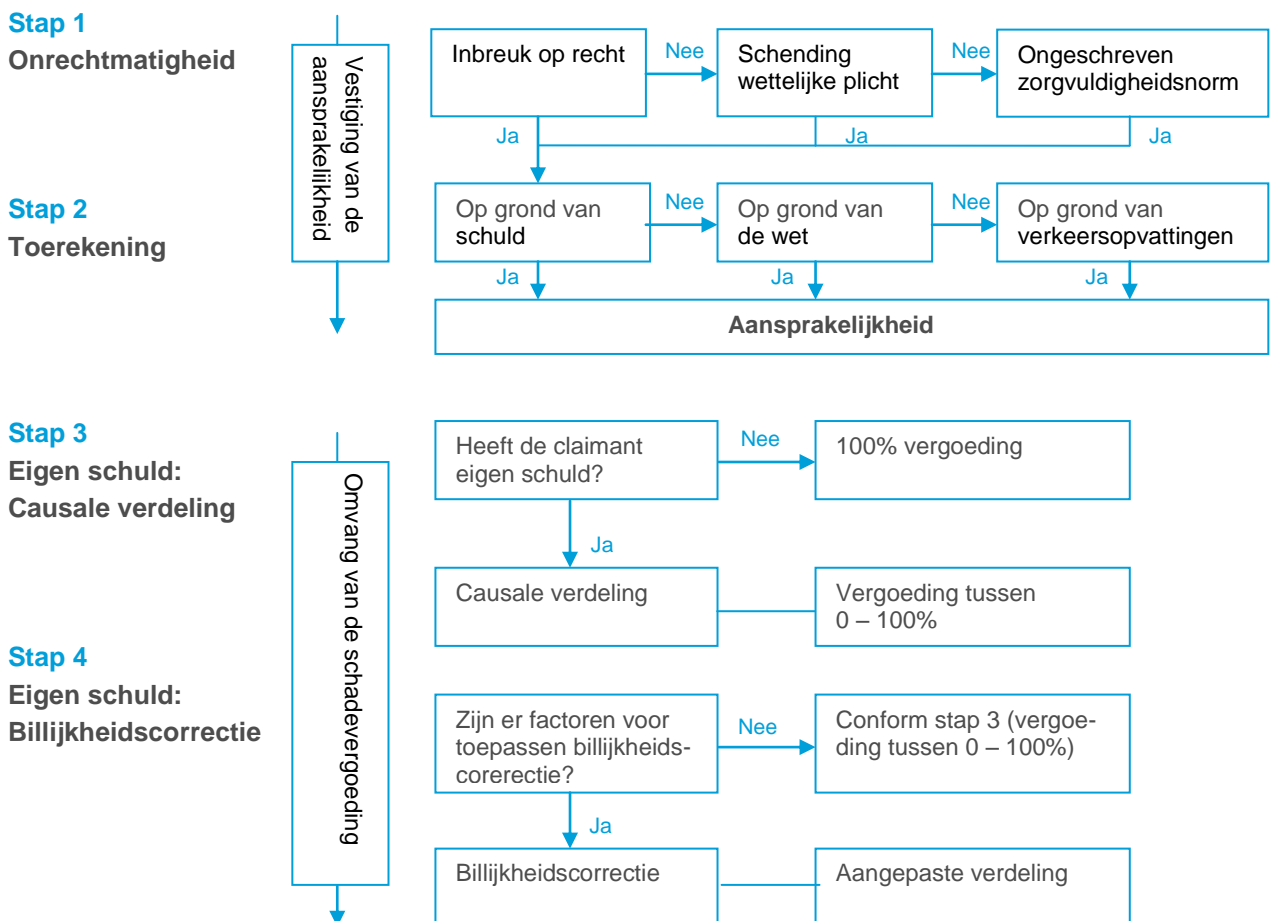
- onrechtmatigheid (stap 1);
- toerekening (stap 2);

N.B.: overigens moet ook sprake zijn van schade en causaal verband tussen de gedraging en de schade en van relativiteit. Dit laatste aspect leidt in de AVP-sfeer zelden tot problemen en wordt in dit stappenplan verder niet behandeld.

- eigen schuld: causale verdeling (stap 3);
- eigen schuld: billijkheidscorrectie (stap 4).

Wanneer aansprakelijkheid eenmaal vaststaat, kan de schadevergoedingsplicht worden verminderd als de schade mede een gevolg is van een omstandigheid die aan de benadeelde kan worden toegerekend, zoals geregeld in artikel 6:101 BW.

In onderstaand schema staan bovenstaande stappen schematisch weergegeven:

Praktisch hulpmiddel

Deze richtlijn biedt hulp bij de beoordeling van wettelijke aansprakelijkheid in AVP-schadegevallen. In vier stappen wordt ingegaan op de meest voorkomende vragen die de schadebehandelaar tegenkomt. Het vormt geen overzicht van de wet, de jurisprudentie en de literatuur, maar een hulpmiddel voor de dagelijkse praktijk bij de uitleg van vaak lastige begrippen.

Zorgvuldige afweging per geval

Elk schadegeval vraagt uiteraard zorgvuldige afweging van alle in het geding zijnde factoren. Die afweging zal bovendien op een juiste wijze aan betrokkenen duidelijk moeten worden gemaakt. Dat geldt vooral wanneer een schadeclaim wordt afgewezen; een duidelijke uitleg is dan vereist. Bij dit proces helpen deze vier stappen.

Verkeersongevallen

Verkeersongevallen tussen gemotoriseerde en ongemotoriseerde verkeersdeelnemers worden in dit stappenplan buiten beschouwing gelaten. Deze worden behandeld in een andere brochure van het Verbond: 'Sporboekje art. 185 WVV'.

Risico (of kwalitatieve) aansprakelijkheid

Iemand kan ook kwalitatief of risicoaansprakelijk zijn, denk bijvoorbeeld aan de aansprakelijkheid van ouders voor hun jonge kinderen en aan bezitters van dieren. Ook kan groepsaansprakelijkheid een rol spelen.

Op de twee laatste aspecten wordt in dit stappenplan niet ingegaan.

Stap 1 Onrechtmatigheid

Een gedraging moet worden getoetst aan artikel 6:162, lid 2 BW. Dat artikel geeft aan in welke gevallen sprake is van een onrechtmatige daad:

- een inbreuk op een recht;
- een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht;
- een doen of nalaten in strijd met een ongeschreven maatschappelijk aanvaarde zorgvuldigheidsnorm.

Het enkele feit van schade toebrengen leidt niet noodzakelijkerwijs tot de conclusie dat er sprake is van onrechtmatigheid. Indien een gedraging niet voldoet aan een of meer van de genoemde criteria, of indien sprake is van een rechtvaardigingsgrond, ontbreekt onrechtmatigheid. Er is dan geen verplichting tot schadevergoeding en de stappen 2 t/m 4 zijn niet meer van toepassing.

Toelichting

Ga na of sprake is van een inbreuk op een recht. Daarmee wordt bedoeld: de aantasting van een subjectief recht, meestal het recht op eigendom (zaakschade) of lichamelijke integriteit (personenschade). Overigens is niet iedere inbreuk onrechtmatig. Ook moet worden nagegaan of een wettelijke regel is geschonden. Dan gaat het om geschreven normen, zoals het verbod om door rood licht te rijden.

Indien géén sprake is van schending van een wettelijke regel kan er tóch onrechtmatigheid zijn vanwege onzorgvuldig handelen of nalaten. Dan is sprake van schending van een ongeschreven norm. Het gaat erom of de dader zich anders had moeten gedragen met het oog op de belangen van een ander waarmee hij rekening had moeten houden.

Zorgvuldigheid nader belicht

De term 'ongelukkige samenloop van omstandigheden' is niet geschikt om de afwezigheid van onrechtmatigheid te omschrijven. Bedenk dat elk voorval dat tot schade leidt wel iets in zich kan hebben van een ongelukkige samenloop van omstandigheden. Ga in plaats daarvan na of er meer risico is genomen dan gezien de situatie redelijkerwijs verantwoord is, in welk geval een schadetoebrengende gedraging onrechtmatig wordt geacht. In een concreet geval moet de omvang van de in acht te nemen **zorg** (gelet op de aard van de gedraging en de bezwaarlijkheid van voorzorgsmaatregelen) worden afgewogen tegen het **risico** dat men in het leven roept (bestaande uit de waarschijnlijkheid en ernst van schade). In bepaalde situaties kunnen aangepaste zorgvuldigheidsnormen gelden, waardoor iemand in die situatie sneller of juist minder snel aansprakelijk is; denk aan gevallen waarin professionals optreden (sneller aansprakelijkheid) en situaties van sport en spel, stoei- en vechtpartijtjes en vriendendiensten (minder snel aansprakelijkheid).

Relevant is of kan worden gesproken van 'gevaarzetting': een situatie die anders is dan de dagelijkse omgang en aanleiding had moeten geven tot meer oplettendheid. Gaat het om een geschreven verkeers- of veiligheidsnorm of is een ongeschreven zorgvuldigheidsnorm aan de orde? En hoe moet die worden gewogen? De Hoge Raad heeft hiervoor criteria geformuleerd, de zogenaamde 'Kelderluikcriteria'.

Gevaarzetting: de 'Kelderluikcriteria'

In strijd met de zorgvuldigheid, en daarmee onrechtmatig, is 'het nodeloos in het leven roepen van groter gevaar voor een ander dan waarop een normaal mens bedacht moet zijn'. Hiervoor gelden de volgende indicatoren (de 'Kelderluikcriteria'):

kende de schadeveroorzaker het gevaar of behoorde hij dit te kennen?

- is de kans groot dat een potentiële benadeelde onvoorzichtig zal zijn (in welke hoedanigheid overkwam hem het ongeval)?
- is de kans op een ongeval groot?
- lijdt het ongeval tot ernstige gevolgen?
- is het gemakkelijk maatregelen te treffen ter voorkoming van een ongeval?

Denk aan het onderscheid tussen gevaarzetting en alledaagse gedragingen. Hoewel aan particulieren – AVP-risico's – niet dezelfde zorgvuldigheidseisen kunnen worden gesteld als aan personen in de uitoefening van hun beroep of bedrijf – AVB-risico's – zijn de navolgende praktijkvoorbeelden uit de AVB-praktijk ook illustratief voor de AVP-praktijk.

Voorbeeld 1

Een vuilnisman wordt tijdens het laden van de vuilnisauto in het gezicht getroffen door een bijtende vloeistof en raakt blind. De vloeistof was afkomstig uit een emmertje, dat door een medewerker van een buurthuis in een zak bij het vuilnis aan de straat is gezet. Hoewel schade als deze onwaarschijnlijk is, leidt het door de medewerker veroorzaakte gevaar van blootstelling aan de bijtende vloeistof tot onrechtmatigheid. Het was immers niet moeilijk maatregelen te treffen, door de vuilnisophaaldienst te waarschuwen (Hoge Raad 8 januari 1982, NJ 1982, 614, Dorpshuis Kamerik).

Voorbeeld 2

Een leverancier vult de drankvoorraad van een café aan. Hij heeft in de doorgang naar het toilet een luik naar de voorraadkelder opengezet. Een onoplettende cafébezoeker ziet dit over het hoofd en valt in de kelder, met letsel als gevolg. De leverancier is aansprakelijk voor de schade. Iemand die gevaar voor anderen in het leven roept, moet namelijk rekening houden met dergelijke onoplettendheid en met het oog daarop voldoende veiligheidsmaatregelen te treffen (Hoge Raad 5 november 1965, NJ 1966, 136, Kelderluik).

Particulieren in dagelijkse omgang met anderen

Aan particulieren mogen in de dagelijkse omgang met anderen niet al te strenge eisen worden gesteld als het gaat om de zorgvuldigheid die zij moeten betrachten. Van hen wordt in de regel een ander niveau van zorg verwacht dan wat van professionals mag worden geëist. Voor particulieren geldt als criterium of iemand meer risico neemt dan in de gegeven situatie is vereist. Een uitzondering daarop vormen de normen die gelden voor deelnemers aan het wegverkeer, waarop de eerdergenoemde brochure van het Verbond, 'Spoorboekje art. 185 WVV', nader ingaat.

Voorbeeld 1

Mevrouw A doet zonder om te kijken een stap achteruit om mevrouw B, die een bus wil instappen, doorgang te verlenen. Zij komt daarbij met mevrouw B in aanraking, die valt en haar heup breekt. Beslissend is of mevrouw A met haar gedraging meer risico's nam dan redelijkerwijs verantwoord was. Zij hoefde geen rekening te houden met mogelijke aanraking met iemand die niet goed in balans staat of op andere wijze onvast ter been is. Het is immers niet redelijk in dergelijke situaties zulke hoge eisen te stellen. Mevrouw A handelde dus niet onrechtmatig (Hoge Raad 11 december 1987, NJ 1988, 393, Bushalte).

Voorbeeld 2

In een café hangt een studentikoze sfeer. Er wordt uitbundig op tafels en banken gedanst. Plots tilt een jongen spontaan een meisje op zijn schouder. Hij verliest daarbij zijn evenwicht en beiden komen ten val, waardoor het meisje letsel oploopt. In een café als dit gelden weliswaar andere omgangsvormen en -normen dan daarbuiten, maar door een ander op te tillen en vervolgens het evenwicht te verliezen heeft de jongen zelfs deze ruimere normen in zodanige mate overschreden, dat hij aansprakelijk is voor het ontstaan van het ongeval (Hof Den Haag 18 april 2000, NJ 2001/127).

Voorbeeld 3

Tijdens een boswandeling door een groepje jongens schopt een van hen tegen een tak, die daarna terugzweept en achter hem een andere wandelaar in het oog raakt. Deze loopt daardoor letsel op. Hoewel de schop tegen de tak in beginsel gevaar oplevert, moeten deelnemers aan een wandeltocht bedacht zijn op gedragingen als deze. Als bovendien de kans op een ongeval erg onwaarschijnlijk is, ontbreekt onrechtmatigheid (Hoge Raad 9 december 1994, NJ 1996/403, Zwiepende tak).

Bijzondere situaties

- Sport- en spelsituaties, stoei- en vechtpartijtjes: deelnemers onderling
Het beoefenen van sport brengt voor de deelnemers een vergrote kans op schade met zich mee. Elke deelnemer weet dat. Wanneer binnen het kader van het normale spelverloop schade ontstaat, zal de aansprakelijkheidsvraag moeten worden beoordeeld aan de hand van aangepaste zorgvuldigheidsnormen. Van aansprakelijkheid is pas sprake indien deze aangepaste zorgvuldigheidsnormen worden overtreden. Hierbij bieden de spelregels goede aanknopingspunten. Dit geldt met name voor regels of gebruiken die tot doel hebben te voorkomen dat het spel in ruwheid ontaardt. Overtreding van de spelregels kán dus onrechtmatig

zijn tegenover de andere deelnemers. Of dit zo is, hangt mede af van de mate waarin een dergelijk voorval te verwachten is, de aard van de overtreding en de overige omstandigheden van het geval.

Voorbeeld 1

Drie personen nemen deel aan een spel waarbij men hangend aan een kabel droog aan de overkant van een vaart moet zien te geraken. Na afloop ervan stoeien de drie nog wat en gooien twee van hen de derde, die – anders dan zichzelf – de overkant wél droog had bereikt, alsnog in het water. Deze bezeert zich daarbij ernstig aan een zich onder water bevindend voorwerp. Omdat de drie kort daarvoor nog met elkaar hadden gewedijverd, kon de benadeelde het gedrag van de twee anderen in die situatie in redelijkheid verwachten. Aansprakelijkheid ontbreekt daarom (Hoge Raad 28 maart 2003, LJN AF2679).

Voorbeeld 2

Tijdens een voetbalwedstrijd tussen twee amateurverenigingen heeft een speler van een elftal een speler van de tegenstander nagetrapt op het moment dat laatstbedoelde niet meer in het bezit van de bal was. Deze loopt daardoor letsel op. Het enkele overtreden van de spelregels, waaronder regels ter bescherming van de veiligheid van de speler, is niet onrechtmatig. Wel is de overtreding van een spelregel een factor die meeweegt bij de beoordeling van de onrechtmatigheid, met name indien

de overtreding plaatsvindt buiten de eigenlijke spelsituatie of abnormaal gevaarlijk is. De grens van het betamelijke is in dit geval overtreden, ook binnen de aangepaste zorgvuldigheidseisen in het kader van sport en spel. Daarom wordt in dit voorbeeld onrechtmatigheid aangenomen (Hoge Raad 28 juni 1991, NJ 1992, 622, Natrappen).

Voorbeeld 3

Nadat een scheidsrechter tijdens een judotraining een stopcommando heeft gegeven, wordt onverhoeds alsnog een judoworp uitgevoerd. Deze heeft letsel tot gevolg. De worp leidt tot aansprakelijkheid. Bij deze sport is de regel dat deelnemers acht moeten slaan op en gevolg moeten geven aan de aanwijzingen van scheidsrechters, instructeurs en dergelijke namelijk als een zo zwaar wegende factor aan te merken, dat het niet opvolgen van het stopcommando als onrechtmatig moet worden beschouwd (Hoge Raad 11 november 1994, NJ 1996, 376, Judo-ongeval).

- Sport- en spelsituaties, stoei- en vechtpartijtjes: toeschouwers en voorbijgangers

Indien op een speciaal daartoe bestemd sportveld een sport wordt uitgeoefend waarbij de spelregels in acht worden genomen, zal een speler meestal niet aansprakelijk zijn voor schade toegebracht aan een toeschouwer. Afhankelijk van de aard van de sport zal ook bij deze door een toeschouwer geleden schade moeten worden uitgegaan van aangepaste zorgvuldigheidsnormen.

Onzorgvuldigheid van een speler die schade toebrengt aan een toeschouwer, zal doorgaans slechts kunnen worden aangenomen indien hij anders heeft gehandeld dan bij een normale beoefening van de desbetreffende sport mocht worden verwacht.

Overigens ligt de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van de toeschouwer meer bij de organisator van een wedstrijd of de eigenaar van het sportveld dan bij de deelnemer. Dit wordt bevestigd in het hieronder genoemde Mountainbikevonnis (zie voorbeeld 1).

Indien het spel of de sport wordt beoefend op een plaats die daar niet of minder geschikt voor is, heeft dit invloed op de beantwoording van de aansprakelijkheidsvraag. Kinderen voetballen regelmatig op plaatsen die daarvoor niet geschikt zijn, zoals de straat of plantsoenen. Het beoefenen van een balspel op een daarvoor niet bestemde plaats kan onrechtmatig zijn ten opzichte van een hierdoor schade lijdende toevallige voorbijganger.

In dit soort gevallen kunnen feitelijke omstandigheden tot nuanceringen leiden, bijvoorbeeld: is het beoefenen van een balspel hier wel toegestaan of gebruikelijk?

- leent de plaats zich hiervoor?
- wat voor soort balspel wordt er gespeeld?
- hoe is het gedrag van de toeschouwer (toevallige passant of geïnteresseerde toeschouwer)?

Voor de goede orde: het gedrag van toeschouwers of voorbijgangers in een concreet geval kan uiteraard mede bepalend zijn voor het vaststellen van aansprakelijkheid.

Voorbeeld 1

Een mevrouw wordt als toeschouwer van een mountainbikewedstrijd aangereden door een deelnemer en loopt hierbij letsel op. Van een onrechtmatige gedraging van de deelnemer kan niet worden gesproken. De toeschouwer mocht tot op zekere hoogte gevaarzettend gedrag van de deelnemer verwachten (Rechtbank Arnhem, 14 november 2011, LJN BU6757).

Voorbeeld 2

Twee personen spelen squash. Als een van hen moe wordt, vraagt hij een derde, die op dat moment een verdieping hoger over een balustrade toekijkt, hem te vervangen. Deze stemt in en gaat naar beneden. De twee spelers hervatten intussen het spel. Als de derde via een blinde deur de baan betreedt, treft een bal hem in het oog, met letsel als gevolg. De twee spelers handelen onrechtmatig, omdat zij dienden te verwachten dat de derde op ieder moment de baan kon betreden. Omdat de derde nog niet deelnam aan het spel gelden niet de bijzondere maatstaven van sport en spel, maar de normale regels van zorgvuldigheid (Hof Den Bosch 2 oktober 2001, VR 2002/141).

- Vriendendienst
Wanneer iemand een vriend of kennis helpt met bijvoorbeeld een klus in huis of het verzorgen van de tuin, wordt dit een vriendendienst genoemd. In dat kader gelden aangepaste, lagere zorgvuldigheidsnormen. Immers, de vriendendienst wordt doorgaans belangeloos en door niet-professionals verricht, waardoor het niet redelijk is dezelfde zorgvuldigheidsnormen te hanteren

die voor professionele dienstverleners gelden. Ga na of de dienstverlener zich de belangen van de ontvanger van de dienst binnen het raam van zijn mogelijkheden voldoende heeft aangetrokken. Indien de dienstverlener een groter risico heeft genomen dan normaal is voor de gevraagde dienst, zal hij aansprakelijk zijn.

N.B.: zie voor een uitgebreidere omschrijving van het begrip vriendendienst de circulaire van het Verbond met nummer AAV 93/23.

Voorbeeld 1

Een jonge vrouw helpt haar zus met het inrichten van haar nieuwe woning. Zij verplaatsen samen een grote kast vanuit de berging naar de woning. De vrouw verliest haar evenwicht en in een reflex geeft zij de kast een duw. Hierdoor raakt de pols van haar helpende zus bekneld, waardoor zij letsel oploopt. De aan de vrouw verweten duw maakt een dergelijk ongeval niet zo waarschijnlijk dat zij zich daarvan naar de eisen van zorgvuldigheid had behoren te onthouden. De rechter oordeelde dat zij niet aansprakelijk is voor de schade van haar zus (Hoge Raad 12 mei 2000, VR 2001/77, Verhuizende zusters).

Stap 2 Toerekening

Een onrechtmatige daad kan aan de schadeveroorzaker worden toegerekend indien deze is terug te voeren op zijn schuld of op een oorzaak die voor zijn risico komt. Veelal is sprake van schuld, in de ruime betekenis ook 'fout' te noemen. Het houdt een subjectief verwijt van de dader in. Stel de vraag of deze wist of behoorde te weten dat hij onrechtmatig handelde. Zonder eigen verklaring of ontkenning van de dader mag dit worden geobjectiveerd door te vragen of een normaal denkend mens anders had behoren te handelen. Daarbij is het van belang te constateren dat in veel schadegevallen in de AVP-sfeer met het vaststellen van onzorgvuldigheid de toerekening een gegeven is.

Stap 3 Eigen schuld: causale verdeling

Wanneer aansprakelijkheid eenmaal vaststaat, kan de schadevergoedingsplicht worden verminderd wanneer de schade mede een gevolg is van een omstandigheid die aan de benadeelde kan worden toegerekend. Dit is de causale verdeling op basis van eigen schuld die is geregeld in artikel 6:101, lid 1 BW. Dit leidt tot een verdeling in evenredigheid naar de mate waarin ieder tot het ontstaan van de schade heeft bijgedragen. Onderzoek welke omstandigheden hebben bijgedragen aan het ontstaan van de schade en in hoeverre die aan de kant van de veroorzaker dan wel aan de kant van de benadeelde liggen. Stel daarbij in de eerste plaats de vraag of de benadeelde zich anders heeft gedragen dan in de gegeven omstandigheden redelijkerwijs van hem mocht worden verwacht, bijvoorbeeld of de benadeelde zelf ook onvoorzichtig is geweest of de schade heeft uitgelokt.

Stap 4 Eigen schuld: billijkheidscorrectie

De billijkheidscorrectie vormt de vierde en laatste stap. Dit is een onderdeel van 'eigen schuld' in artikel 6:101, lid 1 BW. Het vormt de tweede toets voor de bepaling van de vergoedingsplicht. De correctie laat ruimte voor een andere uitkomst van de toerekening dan op basis van de causale verdeling. Hoewel deze billijkheidstoets steeds moet worden uitgevoerd, is een daarop gebaseerde correctie eerder uitzondering dan regel.

Bij beantwoording van de vraag of er ruimte is om een billijkheidscorrectie toe te passen, speelt niet alleen de mate van wederzijdse schuld een rol. Ook andere omstandigheden kunnen een billijkheidscorrectie rechtvaardigen. De belangrijkste factoren die in hun onderlinge samenhang bepalend zijn voor het al dan niet toepassen van de billijkheidscorrectie:

- de aard van de aansprakelijkheid (schuld- versus risicoaansprakelijkheid);
- de aard en omvang van de schade (denk aan materiële tegenover letselschade);
- de leeftijd en geestelijke ontwikkeling van de benadeelde en/of de dader;
- de uiteenlopende ernst van de gemaakte fouten;
- het bestaan van verzekeringen of andere voorzieningen.

Voorbeeld 1

Twee lastige gasten vertrekken uit een restaurant en doen met opzet alsof zij niet hebben betaald. De restauranteigenaar houdt hen tegen. Tijdens een handgemeen slaat de restauranthouder een van beide gasten, die daardoor tegen een deur valt en letsel oploopt. Het geven van een klap is in dit bijzondere geval niet onrechtmatig vanwege uitlokking door het slachtoffer. Zelfs al zou de in beginsel bestaande onrechtmatigheid niet zijn opgeheven, dan is de vergoedingsplicht geheel vervallen, omdat de billijkheid dit wegens de uiteenlopende ernst van de gemaakte fouten eist (Hoge Raad 31 maart 1995, NJ 1997, 592, Taams/Boudeling).

Voorbeeld 2

Een tienjarig kind gaat samen met een boer koeien melken. Hiertoe wordt een tractor met aanhangwagen in een weiland neergezet. Op de aanhangwagen staan een melktank en een vacuümpomp. Op en rond deze pomp bevindt zich een aantal onbeschermd bewegende delen. Op enig moment wordt het kind gegrepen door een bewegend onderdeel, met ernstig letsel tot gevolg. De Hoge Raad oordeelde dat de boer een ernstig gevaar in het leven heeft geroepen, met name voor zich in de nabijheid bevindende kinderen. Wanneer een dergelijk gevaar zich verwezenlijkt ten aanzien van een kind waarvan in verband met zijn leeftijd slechts een beperkt inzicht in het betreffende gevaar en een beperkt vermogen zich naar dit inzicht te gedragen mag worden verwacht, eist de billijkheid dat de door het kind geleden schade ten laste komt van degene die, onzorgvuldig handelend, dit gevaar in het leven heeft geroepen. Het oordeel van het Hof, dat het kind voor vijftig procent aan het ontstaan van het ongeval had bijgedragen, bleef daarmee niet in stand (Hoge Raad 8 december 1989, NJ 1990/778, Lars Rurode).

Voorbeeld 3

Een vrouw valt tijdens paardrijles van haar steigerende paard en raakt ernstig gewond. De zorgverzekeraar stelt de manege aansprakelijk. Rechtbank en Hof hebben vijftig procent van de vordering toegewezen. Uit een deskundigenbericht blijkt dat het steigeren van het paard voortkwam uit natuurlijk en onvoorspelbaar gedrag. Hiermee is de aansprakelijkheid van de manege op grond van art. 6:179 BW gegeven. Er is naar het oordeel van het Hof sprake van eigen schuld, omdat benadeelde aan de teugels trok. Het Hof oordeelt dat de aan benadeelde zelf toe te rekenen omstandigheden voor 75 procent aan de schade hebben bijgedragen. Het Hof past vervolgens de billijkheidscorrectie toe ten aanzien van de vordering van de zorgverzekeraar en komt uit op een toerekening van vijftig procent van de schade aan benadeelde. Een beroep op de exoneratieclausule wordt als onredelijk bezwarend afgewezen. De Hoge Raad verwerpt het cassatieberoep zonder nadere motivering (HR 2004, AR3164).